

עני המהפך בחררה ויורד לאומנות חבירו

- מה ההבדל ההלכתי בין דין היורד לאומנות חבירו לבין דין עני המהפך בחררה?
- באר בסברא את מחלוקת רש"י ור"ת בחררה של הפקר. סכסם שתי הבנות בדין עני המהפך בחררה.
- מדוע לא נאסרה פתיחת החנות על ידי בן המבוי (לשיטת חכמים ורב הונא בריה דרב יהושע) מהטעם של עני המהפך בחררה?
- הריטב"א, המובא לקמן סבר כדעת ר"ת, באר לפי הריטב"א האם בהפקר קיים הדין של יורד לאומנות חבירו מה היחס לדעתו בין שני הדינים הללו? מדוע לא נאסרה פתיחת החנות ע"י בין המבוי מדין עני המהפך בחררה?
- האם בשכירות פועל או מלמד יש דין עני המהפך בחררה דהיינו כשהראשון רוצה להשכיר עצמו למלאכה ובא חברו להקדימו? באר לפי ר"ת ולפי רש"י. כמו כן, האם במקרה ההפוך, בשבא בעה"ב לשכור פועל או מלמד העובד אצל חבירו קיים הדין של עני המהפך בחררה, לרש"י ולר"ת? עיין בתוס' (קידושין נט. ד"ה מרחיקין בסוף דבריו).
- עיין בשו"ע חו"מ סימן רלז סעיף א וסעיף ב, שים לב שבסעיף א הביא שתי הדעות ובסעיף ב פסק כן לדברי הכל.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף כא עמוד ב

אמר רב הונא: האי בר מבואה דאוקי ריחיא, ואתא בר מבואה חבריה וקמוקי גביה, דינא הוא דמעכב עילויה, דא"ל: קא פסקת ליה לחיותי. לימא מסייע ליה: מרחיקים מצודת הדג מן הדג כמלא ריצת הדג; וכמה? אמר רבה בר רב הונא: עד פרסה! שאני דגים, דיהבי סייארא...

אמר רב הונא בריה דרב יהושע: פשיטא לי, בר מתא אבר מתא אחריתי מצי מעכב, ואי שייך בכראג דהכא - לא מצי מעכב, בר מבואה אבר מבואה דנפשיה - לא מצי מעכב.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף נט עמוד א

רב גידל הוה מהפיק בההיא ארעא, אזל רבי אבא זבנה, אזל רב גידל קבליה לרבי זירא, אזל רבי זירא וקבליה לרב יצחק נפחא, אמר ליה: המתן עד שיעלה אצלנו לרגל. כי סליק, אשכחיה, אמר ליה: עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו, מאי? אמר ליה: נקרא רשע. ואלא מר מאי טעמא עבד הכי? א"ל: לא הוה ידענא. השתא נמי ניתבה ניהליה מר! א"ל: זבוני לא מזבנינא לה, דארעא קמייתא היא ולא מסמנא מילתא, אי בעי במתנה נישקליה. רב גידל לא נחית לה, דכתיב: אושונא מתנות יחיה, רבי אבא לא נחית לה, משום דהפיק בה רב גידל. לא מר נחית לה, ולא מר נחית לה, ומיתקריא ארעא דרבנן.

תוספות מסכת קידושין דף נט עמוד א

עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה כו' - פי' בקונטרס דמיירי בחררה של הפקר וקשה מהא דתנן בשנים אוחזין (ב"מ דף י.) ראה את המציאה ונפל לו עליה או שפירש טליתו עליה ובא אחר ונטלה הרי היא שלו וכן הא דקאמר התם (שם) מי שליקט מקצת הפאה ופירש טליתו עליה מעבירים אותו הימנה ואמאי עני המהפך בחררה הוא ואומר ר"ת דאיסור דמהפך דנקט הכא לא שייך אלא דוקא כשרוצה העני להרויח בשכירות או כשרוצה לקנות דבר אחד וחבירו מקדים וקונה והוי דומיא דרב גידל ומש"ה קאמר דנקרא רשע כי למה מחזר על זאת שטרח בה חבירו ילך וישתכר במקום אחר אבל אם היתה החררה דהפקר ליכא איסור שאם לא זכה בזאת לא ימצא אחרת.

חידושי הרמב"ן מסכת בבא בתרא דף נד עמוד ב

אבל רש"י ז"ל פירש שם עני המהפך בחררה לזכות בה מן ההפקר או שיתננה לו בעל הבית, וכן נראה ממה שאמרו עני, ועוד שאין בדברי ר"ת ז"ל טעם כעיקר. והנך פירכי לא קשיאן, דבמציאה לא היה יודע אותה שיהפוך בה ולא על ידי טרחו באה ואע"פ שהפיל עצמו עליה זה זכה בה, ואם אין טעם זה מספיק אומר לך שנקרא רשע והתם דינא קאמרינן, ומה שאמרו לענין פיאה מעבירין אותה הימנו, מפני שכל העניים מהפכין כמותו אחר הפיאות ולא הוא בלבד מחזר אחריה. ומשכוננו של גר ביד ישראל לא הפך אחריו לקנות גופו לפיכך קנה האחר.

ושמענו שדעתו של ר"ת ז"ל לומר שכל מקום שנקרא רשע בית דין מחייבין אותו להחזיר הדמים (תיבת הדמים ליתא בחידושי הר"ן), ולא מסתבר דאי הכי התם אמאי אמרינן (קידושין שם) לא מר נחית לה ולא מר נחית לה משום דנכסים ראשונים נינהו, הרי מן הדין היה חייב להחזירה.

תוספות מסכת בבא בתרא דף כא עמוד ב

מרחיקין מצודת הדג כו' - אע"ג דר"ת מפרש דבדבר של הפקר אפי' רשע לא מיקרי כדתנן (פאה פ"ד מ"ג) גבי פאה פירס טליתו עליה מעבירין אותו ממנה וכן תנן בפ"ק דב"מ (דף י.) ראה את המציאה ונפל עליה ובא אחר והחזיק בה זה שהחזיק בה זכה ולא מיקרי רשע אלא בעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה משום שאם לא ישתכר במקום זה ימצא להשתכר במקום אחר והך דשמעתא לא קשיא דאע"ג דהוי דבר של הפקר מ"מ בכמה מקומות ימצא שיוכל לפרוס מצודתו ועוד דהכא אומנותו בכך...

חידושי הריטב"א מסכת בבא בתרא דף כא עמוד ב

דינא הוא דמעכב עליה דאמר קא פסקת לחיותאי. פי' דמדמה ליה לעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו נקרא רשע מפני שיוכל למצוא חררה אחרת לקנות והא נמי סבר רב הונא שיוכל לומר לו אתה יכול לעשות אומנותך במקום אחר, וברייאת דלקמן דפליגא עליה וכן רבנן דפליגי עליה דרשב"ג סברי שאינו מעכב עליו כיון שהוא מבני המבוי, ואינו דומה לעני המהפך בחררה דהכא הפסד יש לו שאין הדבר מזדמן לו להרויח במבוי אחר כמו במבואו וכענין שאמרו במציעא (י' א') נפל לו עליה פירס טליתו עליה עניים באים ומעבירין אותה ממנו שאין מציאות מצויות בכל מקום וכדפירש ר"ת ז"ל, ולית הילכתא כרב הונא דהא אוקימנא מימריה כרשב"ג שהוא יחידאה ורבנן פליגי עליה, וליכא למימר דאיהו פסק כרשב"ג דאילו שמיע ליה מרשב"ג גנבא גנובי למה ליה לימא הלכה כרשב"ג, ועוד דהא רב הונא בריה דרב יהושע פליג עליה דהוא בתרא...

שולחן ערוך חושן משפט הלכות נזקי שכנים סימן קנו סעיף ה

כופין בני מבוי זה את זה שלא להושיב ביניהם לא חייט ולא בורסי ולא אחד מבעלי אומניות. היה שם במבוי אחד מבני מבוי אומן ולא מיחו בו, או שהיתה שם מרחץ או חנות או רחים ובא חבירו ועשה מרחץ אחרת כנגדו, אינו יכול למונעו ולומר לו: אתה פוסק חיי; ואפילו היה מבני מבוי אחר, אינם יכולים למונעו, שהרי יש ביניהם אומנות.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות אונאה ומקח טעות סימן רלז

סעיף א המחזיר אחר דבר לקנותו או לשכרו, בין קרקע בין מטלטלים, ובא אחר וקנאו, נקרא רשע. והוא הדין לרוצה להשכיר עצמו אצל אחר. וי"א שאם בא לזכות בהפקר או לקבל מתנה מאחר, ובא אחר וקדמו, אינו נקרא רשע, כיון שאינו דבר המצוי לו במקום אחר...וכן אם קונה דבר אחד ובא חבירו ויכול לקנותו בזול שאינו מוצא לקנותו כך במקום אחר, הוי כמו מציאה ויכול לקנותו כל זמן שלא זכה בו הקונה (תשובת מהר"ך בית ל"א /כ"ז/). ויש אומרים דלא שנא. הגה: וסברא הראשונה נראה עיקר. ואפילו לסברא זו דוקא בעני, אבל בעשיר לא, אם לא (בדבר) שאינו מצוי דאז אפילו בעשיר מקרי רשע (ר"ן שם בשם הרמב"ן פ' האומר בקידושין). ועיין לעיל סימן קנ"ו סעיף ה'. וכל זה לא מיירי אלא כשכבר פסקו הדמים שביניהם, ואין מחוסרין אלא הקנין. אבל אם מחוסרין עדיין הפסיקה, שהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה יותר בזול, מותר לאחר לקנותו, בין אם המוכר עובד כוכבים או ישראל (ב"י בשם מרדכי פ' חזקת).

סעיף ב אסור למלמד להשכיר עצמו לבע"ה שיש לו מלמד אחר בביתו, אם לא שיאמר בעל הבית: אין רצוני לעכב המלמד שלי. אבל אם שכר בעל הבית מלמד אחד, יכול בעל הבית אחר לשכור אותו מלמד עצמו.

סמ"ע סימן רלז

[ב] כיון שאינו [ההפקר והמתנה] דבר המצוי. משא"כ כשבא לקנות דבר דיכול להשתדל לקנותו גם במקום אחר, אף שיהיה לו טירחא בזה. והחולקים סבירא להו דאף במתנה והפקר נקרא רשע, דכיון דזה כבר בא ליקחנו ולקבלו ה"ז השני כנוטל במה שכבר זכה בו הראשון. ועיין פרישה, שם כתבת טעם שתי הדעות, דמר מדמה זה לפאה שהיא הפקר ובא אחד ונפל עליה, דתנן [פאה פ"ד מ"ג] דהרשות להשני לבוא ולדחותו ממנו כל זמן שלא נטלו בידו, ומר מחלק דשאני פאה דכל עניים מהדרים אחריה לזכות בה, משא"כ דבר הפקר ומתנה דבא לפרקים ואין יודעים שימצא שיהדרו אחריה: